

Schopenhauer versus Nietzsche

# DE FUNDAMENTEN VAN MUZIKAAL GENOT

*“Zonder muziek zou het leven een vergissing zijn”, zo luidt een beroemde uitspraak van Friedrich Nietzsche. Evenals zijn leermeester Arthur Schopenhauer kent hij de muziek een belangrijke plaats toe binnen zijn filosofie. Maar als het om de rol van de hartstochten en het lichaam gaat, lopen de visies van Schopenhauer en Nietzsche radicaal uiteen. Is muzikaal genot verheven, kalm en cerebraal, of juist primitief en lichamelijk, zelfs erotisch?*

Tekst: MYRTHE MEESTER



Arthur Schopenhauer, portret door Ludwig Sigismund Ruhl, 1815



Friedrich Nietzsche, 1882

## MUZIEK ALS VLUCHT IN HOGERE SFEREN

Arthur Schopenhauer (1788-1860) was pas 26 jaar toen hij zijn belangrijkste filosofische werk publiceerde, *De wereld als wil en voorstelling*. Als lezer ben je getuige van de persoonlijke zoektocht van een romantische, fijngevoelige jongeman, die kampt met moeilijk beheersbare hartstochten en onbegrip vanuit zijn omgeving. Op het hoogtepunt van het boek heft hij een lyrische lofzang op de kunsten aan, waarvan muziek de allerhoogste vorm zou zijn. Muziek beeldt namelijk geen concrete objecten of

gebeurtenissen af, maar biedt ons – vanwege haar hoge abstractiegehalte – uitzicht op de wereld als geheel. Daarbij vertegenwoordigt de bas de logge, levenloze natuur, zijn de middenstemmen vergelijkbaar met het planten- en dierenrijk en komt de melodie, die het geheel leidt en samenhang verleent, overeen met de hoogst ontwikkelde bestaansvorm, de mens. Muziek is zo bevrijdend, omdat ze ons tijdelijk verlost van ons benauwde, individuele leven, waarin we volgens Schopenhauer onophoudelijk heen en weer geslingerd worden tussen leed en

Anselm Kiefer, *Am Anfang*, 2008.  
 Schopenhauer:  
 Muziek als ladder  
 om uit te stijgen  
 boven de woelige  
 levenszee



AFBEELDING: E-WIKI.ORG

verveling. Wie ingespannen naar een muziekstuk luistert, bevindt zich voor even op een metaniveau boven de werkelijkheid, waarvan hij een filosofische toeschouwer en niet langer een deelnemer is. Zelfs onze meest hardnekkige hartstochten komen tijdens het luisteren tot rust; we lijden en hunkeren niet langer zelf, maar zijn getuige van de esthetisch vormgegeven zielsbewegingen die in de muziek tot uitdrukking worden gebracht. Daarbij gaat het niet om concrete, met bepaalde levenssituaties samenhangende gevoelens, maar om emoties *in abstracto*: 'niet deze of gene vreugde, droefenis, pijn, ontzetting, vrolijkheid of gemoedsrust' wordt in een muziekstuk vertolkt, maar "de vreugde als zodanig, de droefenis, de pijn, de ontzetting, de vrolijkheid, de gemoedsrust". Schopenhauer omschrijft de kalmerende, verheffende werking van muziek in termen van troost en verlossing, en betreurt dat het onmogelijk is om als mens permanent in de hogere sferen van

de muziek te vertoeven. "Wat we het mooiste deel en het zuiverste genoeg van het leven zouden kunnen noemen, is slechts weinigen gegend en ook dan nog alleen maar bij wijze van een voorbijgaande droom."

#### MUZIEK ALS VIERING VAN HET LEVEN

Toen Friedrich Nietzsche (1844-1900) al op 24-jarige leeftijd tot hoogleraar in Bazel werd benoemd, was de jonge filosoof een enthousiast volgeling van Schopenhauer. Bovendien zag hij in de charismatische Richard Wagner, met wie hij enkele jaren innig bevriend was, de hoogste verwezenlijking van het schopenhaueriaanse muzikale ideaal. Ook voor Wagner draaide muziek om verlossing; de personages in zijn opera's verlangen er hartstochtelijk naar om van hun individualiteit bevrijd te worden en eeuwige rust te verwerven, bijvoorbeeld via de beroemde *Liebestod* uit *Tristan und Isolde*. Maar toen Nietzsche getuige was van het grootse spektakel tijdens de Bayreuther Festspiele, begon 'de decadentie' van Wagner hem steeds meer tegen te staan. Ook kreeg hij, naarmate hij zijn vitalistische theorie van de wil tot macht verder ontwikkelde, steeds sterker de indruk dat de filosofie van Schopenhauer en Wagner in feite voortkomt uit levensangst, zelfs levenshaat. "Ze wijzen het leven af, ze spreken er kwaad van; daarin zijn ze mijn antipoden." »

**Muziek is zo  
 bevrijdend, omdat ze  
 ons verlost van ons  
 benauwde leven**



Pablo Picasso, *Joie de vivre*, 1946. Nietzsche: Muziek als viering van het leven en uitnodiging tot dansen

Tevens merkt Nietzsche op “dat die eigenaardige zoete volheid die de esthetische toestand eigen is, juist in het ingrediënt ‘zinnelijkheid’ haar oorsprong heeft (zoals uit dezelfde bron ook het ‘idealisme’ van huwbare meisjes voortkomt) – dat de zinnelijkheid dus niet opgeheven wordt als de esthetische toestand intreedt, zoals Schopenhauer gelooft, maar zich slechts transfigureert en niet meer als seksuele prikkel in het bewustzijn treedt.” Hiermee toont Nietzsche zich een voorloper van de psychoanalyse van Sigmund Freud, die kunst ook als een sublimatie van seksuele driften interpreteerde. Indien zinnelijkheid zo’n belangrijk ingrediënt van ons esthetische genot vormt, waarom zouden we dan niet openlijk toegeven dat het ons lichaam is dat van muziek geniet, en niet slechts onze geest? Nietzsche pleit dan ook voor een esthetica die niet haar toevlucht neemt tot metafysica, maar die in feite een kwestie is van ‘toegepaste fysiologie’. Wat goede muziek is, moeten we niet beoordelen via ingewikkelde filosofische of musicologische analyses, maar door middel van vragen als de volgende: “Wat wil dat hele lijf van mij nu eigenlijk van de muziek?” Wanneer we muziek niet langer gebruiken als een vlucht uit het bestaan, maar juist als een intensivering van het leven, ontwikkelen we volgens Nietzsche een voorkeur voor een heel ander soort muziek. Terwijl Schopenhauer van de plechtige symfonieën van Beethoven genoot, en Wagner ‘zwarte’ muziek componeerde die de luisteraar overwel-

digt en hypnotiseert, schrijft Nietzsche dat zijn lichaam houdt van “de montere, dweperige, tedere, amoureuze geest van Mozart” en “de zuidelijke, gebruide, verbrande sensibele van Bizet”. Van feestelijke muziek die het leven viert, van sierlijke muziek om op te dansen, muziek die “alle animale functies door lichte, drieste, uitbundige, zelfverzekerde ritmes” doet versnellen, “alsof het ijzeren, het loden leven door gouden, tedere, olieachtige melodieën van zijn zwaarte wordt ontdaan”. “Mijn zwaarmoedigheid wil in de schuilplaatsen van de volmaaktheid uitrusten”, besluit Nietzsche, “dàarvoor heb ik muziek nodig.”

#### LIEFDE VOOR MUZIEK

“Uitrusten in de schuilplaatsen van de volmaaktheid”, dat klinkt plotseling toch weer behoorlijk metafysisch en schopenhaueriaans. Misschien hoeven beide muziekfilosofieën elkaar in de praktijk niet uit te sluiten, maar doen ze samen recht aan het feit dat er allerlei soorten muziek bestaan, die de meest uiteenlopende toestanden in ons op kunnen roepen, van bezinning tot extase, van catharsis tot levensmoed. Terwijl de ene compositie ons opzweept en een sterk beroep doet op het lichaam, nodigt een ander muziekstuk ons juist uit om te verstillen, in onszelf te keren en het leven als geheel te overzien. Misschien hebben we Schopenhauer en Nietzsche beiden nodig om onze liefde voor muziek te kunnen duiden, een liefde die nooit stilstaat, maar zich altijd blijft ontwikkelen, een leven lang. «

#### BRONNEN

- » Arthur Schopenhauer, *De wereld als wil en voorstelling* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2012).
- » Friedrich Nietzsche, *De genealogie van de moraal* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 2010).
- » Friedrich Nietzsche, *Nietzsche contra Wagner* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1994).